

Filip Grgić, *Stvar sreće* (Zagreb: Institut za filozofiju, 2021.), X+143 pp.

Videći naslov, pomislio sam da je ova knjiga priručnik za snalaženje u hazardnim igrama, a kako sam u zadnje vrijeme postao pohlepan i materijalistički orijentiran, odmah sam zgrabio knjigu. Kada sam je otvorio, i vidio o čemu se zapravo radi, pomislio sam da imam »lošu sreću« – ništa neće biti od lake zarade u kockarnici ili na ilegalnom kartanju u sobi iza police s gomilom filozofskih knjiga koje, doduše imaju lijepe korice, ali služe samo za kamuflažu i zavaranje policije! No moja mama rekla je da sam itekako imao »dobru sreću« kada je vidjela o čemu se u knjizi radi – da je to stvarno bio priručnik za hazardne igre, ogrezao bih u vrlo sumnjivim djelatnostima, pa čak i ako bih ostvarivao materijalni dobitak, a ovako ću dostojanstveno vježbati ono vrijedno – um – i lijepo se razvijati i »biti sretan«. »Kockarnica te uvijek na kraju učini da 'budeš nesretan'«. Pa onda, da li je ovo još jedna knjiga samopomoći kako dosegnuti sreću u smislu zadovoljnog života – pitaju se sada ostali? Iako se radi o nekim gore navedenim stvarima tj. o navedenom pojmu »sreće« ova knjiga nije ni jedno ni drugo! Zapravo uzeta je s police ispred ilegalne kartašnice i doista tamo spada; ali nije samo lijepih korica nego je i sadržaj izuzetno zanimljiv i odlično napisan. Radi se o tome da se pojmovno, u učionici, teoretski, a ne u kockarnici, praktično, ispita što je to, što znači pojam »sreće« (ili imali više različitih stvari koje znači) u smislu kada kažemo da je nešto stvar »dobre« ili »loše sreće«.

Pitanje je dakle, što je sreća – prvo, kako rabimo taj pojam, a zatim možemo pokušati u filozofskoj analizi dati nužne i dovoljne uvjete pomoću kojih bismo rekli da je nešto sretno ili nesretno. U drugom poglavlju raspravlja se o uporabi pojma »sreća« i intuicijama koje o njemu imamo te se pokazuje da je nešto »sretan (ili nesretan) događaj« ako ima dvije sastavnice: opisnu (deskriptivnu) i vrijednosnu.

Možemo misliti ali i argumentirati da je sve u ovom svijetu pa tako i u našim (»kockarskim«) životima stvar sreće. Na primjer, možemo tvrditi da naše tjelesno i genetsko ustrojstvo nije pod našom kontrolom, da također odgoj u djetinjstvu, kakav god on bio, nije u našoj kontroli, a budući da sva naša djelovanja proizlaze iz toga, onda mi nismo ni odgovorni za to, i stvar je »sreće« da smo takvi kakvi jesmo i da činimo to što činimo. Obrnuto, zapravo nitko ne tvrdi – nitko ne kaže da su naši životi u cijelosti pod potpunom našom kontrolom i da ništa nije stvar sretnih (ili nesretnih) okolnosti.

Moramo razlikovati slučaj od sreće. Slučajnost je neki događaj koji je nedeterminiran, neuzrokovan, neočekivan ili nepredvidljiv (p. 8). Možda ne bi bilo loše razlikovati, nepredvidljivost događaja u epistemičkom i ontološkom smislu. Neki događaji mogu biti samo epistemički nepredvidljivi, kao što su fizički kaotički događaji koji se npr. opisuju nelinearnim jednadžbama: koliko god imali precizno utvrđeno početno stanje, ali koje ipak nije i potpuno precizno (to je tzv. »osjetljivost na početne uvjete«) nećemo točno moći predvidjeti ponašanje nekog sustava, iako se on ponaša potpuno deterministički (a da smo znali potpuno točno početno stanje, predvidjeli bi potpuno točno svako buduće stanje). Nepredvidljivi bi zato u ontološkom smislu bili oni događaji koji su neuzrokovani i nedeterminirani jer je onda u samoj njihovoj prirodi da ne mogu potpuno ili uopće biti objašnjeni i time predviđeni.

Često za neki »sretan događaj« kažemo da je takav ako je bio malo vjerojatan i ima neko značenje za nekoga. Ovo je tzv. probabilistički pogled na sreću. No evo i protuprimjera: bogati ujak ostavi svom nećaku svoj veliki imetak; nećak nije ni znao da ujak postoji; za njega je to gotovo nikako vjerojatan događaj i potpuno nepredvidljiv i zato se čini da je nećak imao veliku sreću što je dobio taj imetak. No, s druge strane, za samog ujaka, ako znamo da je on dugo i brižljivo pripremao ovo nasljeđivanje, ne bismo rekli da je ovo »sretan« događaj.

Zanimljiv je i prikaz Rescherovog »kvantificiranog« objašnjenja pojma »sreće« (pp. 54-56). Za Reschera je sreća stvar vjerojatnosti pojave nekog događaja i njegove vrijednosti za nekog pa se to može izraziti jednostavno i formalno pomoću »formule za mjerenje sreće« (p. 54):

$$\sigma(D) = \Delta D \times v_j(\text{ne-D})$$

pri čemu je $\sigma(D)$ stupanj sreće, ΔD je važnost za nekoga koja može biti pozitivna ili negativna, a $v_j(\text{ne-D})$ je vjerojatnost da se dogodi D ne dogodi. Iz ovoga je jasno i intuitivno lijepo odgovara poimanju sreće, da ako je vjerojatnost da se D ne dogodi velika, a sam D ima (veliku, značajnu itd.) vrijednost za nekoga, taj se događaj smatra sretnim. No čak iako je recimo velika vjerojatnost da se neki događaj dogodi, a ishod ima (ipak) enormnu vrijednost za nekoga, opet kažemo da je taj netko imao sreće – i to se lijepo vidi u ovoj formuli jer je tada »količinski« rezultat visok. Što reći u slučaju da je događaj izuzetno malo vjerojatan, ali ima i vrlo malu vrijednost za nekoga. Količinski rezultat može biti u tom slučaju velik. Je li to sreća? Razmislite sami ili zavirite u knjigu!

Jedan pogled na opisni pojam sreće taj je da se događaj u pitanju mogao lako i ne dogoditi. To je tzv. »modalna krhkost događaja«. Analiza se poduzima u terminima mogućih svjetova. Na primjer, za događaj »Srećkov dobitak na lutriji« moramo pronaći određene moguće svjetove koji se samo najmanje ili

sasvim neznatno razlikuju od našeg aktualnog svijeta, a u kojima se ne događa »Srećkov dobitak na lutriji«. Naravno relevantni uvjeti za procjenu takvih mogućih svjetova moraju se relativno precizno odrediti i oni moraju biti isti za sve svjetove u analizi. Ako takvi svjetovi postoje, onda možemo reći da ako je Srećko dobio na lutriji u aktualnom svijetu, onda je imao sreće. Je li treba postojati puno takvih neznatno različitih svjetova? Ne, jer recimo što se tiče preživljavanje ruskog ruleta s revolverom koji ima bubnjić za osam metaka, a igra se samo s jednim, u velikoj većini svjetova koji se neznatno razlikuju, igrač će preživjeti. No svejedno on za sebe, ili mi za njega, kažemo da je »imao sreće«. To kažemo zato jer je vrijednosna komponenta takva da ima vrlo veliku vrijednost (sam život!).

Neki filozofi pokušavaju odrediti sreću kao nešto što je izvan naše kontrole, a može biti dobro ili loše za nas. Ipak ovo se mora ponešto precizirati. Koji događaji ili djelovanja zaista jesu pod našom kontrolom? Ako nehotice srušim vrč s police, je li to bilo u mojoj kontroli? Ja jesam to napravio s mojim tijelom, ali da li sam u punom smislu izvor tog događaja ako nisam uopće primijetio vrč i nisam imao namjeru srušiti ga? Ovdje se nudi Aristotelov opis kontrole: neko je djelovanje ili radnja pod našom kontrolom ako »o nama ovisi i njeno činjenje i njeno nečinjenje«. Pad vrča čini se da ne bi potpadao pod ovaj opis jer izgleda da pad ili ostanak vrča na polici zapravo ne ovisi o meni pa o meni ne ovisi i njeno činjenje i njeno nečinjenje. Ali je li to tako? Netko može reći da ostanak vrča na polici, čak i kad to nije namjerno, kao ni rušenje vrča, ovisi u tim okolnostima o meni, jer sam npr., mogao tim prostorom drugačije hodati i ne proći pokraj vrča te kada ne bih prošao pokraj njega, ne bih ga ni srušio. Znači da to, na neki način, iako ne izravno i ne namjer(ava)no, ipak ovisi o meni. U svakom slučaju ipak, mi imamo samo ograničenu kontrolu nad događajima – sasvim sigurno nemamo kontrolu i nad svim ostalim događajima koji su u vezi i ovisi o tom događaju. Još malo preciziranja kaže nam da moramo imati i namjeru (ali ne mora uvijek biti svjesna) za činjenjem određene radnje. Dakle za one događaje nad kojima nemamo ograničenu kontrolu i koji su nam važni rekli bismo da su sretni događaji.

Četvrto poglavlje raspravlja o vrijednosnom aspektu sreće. Ako je neki događaj sretan događaj onda je on sretan nekome. Postoji neki subjekt (u širokom smislu) kome je taj događaj na neki način vrijedan. Subjekti mogu biti izravno ili neizravno uključeni u neki sretan događaj: dobitak na lutriji je za dobitnika izravno sretan, a ako dobitnik odluči podijeliti dobiveni novac i nekim drugim osobama, onda je za one osobe koji će dijeljenjem dobiti taj novac, dobitak samog dobitnika na lutriji, neizravno sretan događaj. Iako bismo možda mogli reći da je to što je dobitnik odlučio podijeliti novac zapravo sretan događaj za

one kojima dijeli taj novac, a ne sam dobitak dobitnika kao neizravno sretan događaj. Dobitnik je naprosto dobio na lutriji i to je sretan događaj za njega. To što je on *odlučio podijeliti* novac (a nema nikakve obaveze da to učini), je daljnji neovisni događaj koji je kao događaj sretan za one koji će dobiti taj novac od dobitnika na lutriji. Jedan te isti događaj može za nekoga biti sretan a za nekoga nesretan: ako pronađem zakopano blago, to je sretan događaj za mene, ali je nesretan za onog koji ga je zakopao (jer ostaje bez njega).

Može se reći i da je sretan događaj onaj koji ostvaruje nekome neko *dobro*. No može biti vrlo različito što netko smatra za dobro ili za dobro za sebe. Nema općenitog slaganja oko toga. Zbog toga, možemo pojam sreće (skroz) relativizirati i smatrati da je sreća potpuno individualizirana stvar koja nema objektivni opis, tj. svatko za sebe zauzima položaj tzv. povlaštenog promatrača (p. 88).

Sreću možemo shvatiti kao pojam koji ima samo vrijednosnu sastavnicu i nema opisni dio. Tada bi izraz da je neki događaj sretan bio samo izraz odobravanja i izraz pozitivnosti prema takvom događaju, bez da bi pripisivali neko drugo objektivno opisno svojstvo tom događaju.

U petom poglavlju razmatra se Aristotelovo i aristotelovsko moguće rješenje – prema njemu, pojam sreće obuhvaća i opisni i vrijednosni dio i smatra se da postoji objektivni kriterij pripisivanja sreće (p. 107). Aristotel je svijet i događaje shvaćao svrhovito – teleološki – pa je i pristup objašnjenju sreće teleološki. Teleološki pristup možemo shvatiti dvojako (pp. 111–112) – tako da smatramo da su događaji i stvari radi nečega – da oni (stvarno) imaju svoju svrhu i cilj, ili da stvari i događaje shvaćamo samo kao da imaju svrhe i ciljeve zbog njihovog (lakšeg) objašnjenja. Prema ovakvom shvaćanju sretan događaj mora imati tri obilježja (pp. 114–116). Prvo, mora se moći reći da je događaj radi nečega; drugo, događaj mora nastati ili prirodnim procesom ili na osnovi mišljenja; treće, mora imati akcidentalni uzrok. Što točno to znači? Pogledat ćemo primjer čovjeka koji odlazi u dućan mješovite robe da bi kupio neke potrepštine i tamo susreće prijatelja te kaže da je imao sreće što ga je susreo. *Može se reći da je odlazak u dućan radi susreta s prijateljem*, iako to nije bila motivacijska namjera, nego je u konkretnom slučaju namjera bila kupnja. To se može reći jer se to naprosto dogodilo, ali moglo se i namjeravati ostvariti (dogovorom npr.) i može se dakle dogoditi (iako u ovom slučaju nije) nekim drugim načinom koji bi uključivao i pravu svrhu a ne samo *kao* da je bila svrha; proces je nastao. Događaj ima akcidentalni uzrok zato jer uzrok susreta nije želja za kupovinom koja je odvela čovjeka u dućan; s obzirom da je u susret uključen i drugi prijatelj, moramo voditi računa i o uzroku koji je njega doveo u dućan; on ima svoj eficientni i finalni uzrok dolaska u dućan a ta dva niza u primjeru nisu međusobno povezana istim eficientnim i finalnim uzrokom. Dva

neovisna uzročna niza (koji su bili za nešto drugo a ne za susret) proizvela su, nenamjeravano, susret. Zato je uzrok susreta s prijateljem akcidentalan. Prema kraju knjige mogu se pronaći i još neki komentari na ovakav aristotelovski pristup i izražen je jedan umjereni skepticizam prema mogućnosti filozofski korisne i zadovoljavajuće teorije sreće. Jedan je od komentara da se danas ne smatra da je svijet svrhovit. Ali ja mislim da svijet jest svrhovit – prvenstveno zato jer ga je stvorio Bog; zatim, ljudi se u velikoj mjeri ponašaju ili se nastoje ponašati istinski svrhovito; ipak imamo veliku sreću jer je to tako. Možemo još na kraju reći da filozofska zajednica u Hrvatskoj ima sreću što ima ovako dobru i zanimljivu knjigu.

Davor Pećnjak